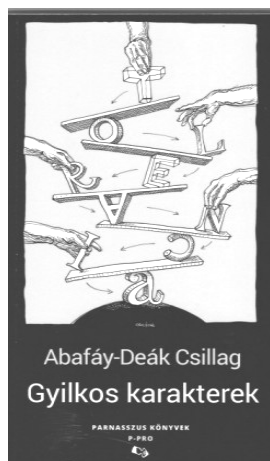

KÖLÜS LAJOS

Kilóg a keretből

Abafáy-Deák Csillag: *Gyilkos karakterek*

Lógok a széken – írta Karinthy – ...De nem tudhatjátok, hogy mi lakik bennem. ...Ti öregek és konzervatívok vagytok, és azt hiszitek, hogy a világ ezentúl is csak olyan lesz, mint eddig, és elfelejtitek, hogy egyszer eljön majd... Hetven év felett kinek és minek számítasz? Megérint a halál szele, és futásnak eredsz? Hirtelen megvilágosodsz, hogy küldetésed van? Abafáy-Deák Csillag nem küldetéses író, csak ír, mint aki haladékot kapott a sorstól, és él vele.

Kilóg a keretből, kilóg az életből, mint az írás iránti elkötelezettsége. Nem lobbizik önmagáért, túl van a pályakezdésen, még akkor is, ha úgy tűnik, a partvonalon áll, kibontott szárnyakkal, és tudja, hogy repülni is tud. Repül, történetről történetre. Van, hogy már nincs is története, nincs szüksége rá. Elég egy név, egy betű, és benne megtalálja önmagát és a világot. Feltörekvő író, fittyet hány az időnek, és nem érdekli, hogy a győzteseket nem mindig azok választják, akik erre érdemesek. Abafáy-Deák olyan versenyző, aki sosem adja fel. A Jövő Írói versenynek örökös tagja, kilóg a keretből, kilóg a sorból, számítani lehet rá, hogy holnap is ír. Nem sci-fit. Bár néha úgy tűnik számomra, hogy messze rugaszkodik a valóságtól. Klinikai pszichológusként látatja figuráit, zömmel férfiakat, belülről. Alakváltoztató, életet lehel szereplőibe, nem számít, milyen csontvázal rendelkezik, hogyan néznek ki, az számít, mit nem és mit tesznek, és ahogyan teszik, miközben éreznek valamit, önmaguk és mások iránt, ha éreznek. Közhelyes történeteket olvasunk, szerelmi csalódásokat, társas magányt, kirekesztést, különállást (*Hajni, Panna*). Az egyediségüket villantja fel a közhelyekben is. Csattanói olyan zárlatok, hogy minden megváltozik, kinyílik valami, bimbózni kezd, és leesik az állunk, nem erre számítottunk. Be lennénk csapva? El lennénk bizonytalanítva?

Rég elfeledett emlékek törnek fel bennünk a novellákat olvasva, csapdahelyzetben találjuk magunkat, merjünk vagy ne merjünk valamit megtenni, valamit elhinni. Abafáy-Deák az emberi hitről ír, a derűs-pajkos pillanatokról, amelyeket a remény táplál, hogy valami megváltozik, hogy valami történni fog. Velünk, másokkal. Groteszk és árulkodó módon, mintha sűrű portóit kortyolgatnánk, és közben az élet céltalanságáról elmélkednénk, félelem nélkül, és mégis rettegve, hogy olyasmire bukkanunk, ami fájni fog, mert a felismerés húsunkba váj.

Figurái folytonos felismerésben, rábukkanásban vannak, mert kíváncsiak, mert keresnek-kutatnak valamit (*Csak egy szóra*). A részvétlenségük a halált jelentenék számukra. Élni akarnak, néha túlélni. Névvel vagy név nélkül, mindegy, hatodik érzéküket is mozgósítják, akarva és akaratlanul is. Ráéreznek valamire, önmagukra, a társukra, a hiányra, hogy elmulasztottak valamit, de nem késő, ha későn is teszik (*Veronika*). Cselekszenek, olykor bénán, esetlenül, rég megszokták, hogy nincsenek csodák, nem hisznek a csodában, csak azt érzik, hogy kilógnak a keretből, kilógnak a sorból, és ettől zavarba is jönnek, tartanak a mások ítéletétől, a megítéléstől. Igazodni akarnak, és az igazodás nem mindig sikerül, és ez a vonásuk lesz igazán emberi. Megsértik a szabályokat, a törvényeket, mert lehetőségük van hozzá, amiről nem mindig tudnak. Büntudatot éreznek, hogy kilógnak a keretből, hogy kívánságaik vannak, kívánnak egy nőt, egy férfit. Szeretni akarnak, önmagukat, a másikat. Nem számít a kor, nem számít az idő. Helyzet van, váratlan és nem váratlan.

Abafáy-Deák figurái nem kisiklottak, ha szeszélyesek is, sőt olykor végletesen azok (*Gyilkos karakterek, Stáblista*). Féloldalasok, mintha Platón angyalai támadnának fel, egyesülni akarnak a másik felükkel. Örök emberi vágy ez, amibe néha szadizmus, kegyetlenség is vegyül, eszüket veszítik, olykor meg észhez térnek, ami készületlenül éri őket, és ebből számos bonyodalom, szövevény adódik, menekülnének sorsuk elől, de már nem sikerül, hazugságaikkal szembesülve az élet kezdetű játék izgalma vesz rajtuk erőt, anélkül, hogy értelmük tudatára ébredtek volna. Cím és rang nem számít, a bizonyos és a hitetlen érzését élik át, hogy szabadok, illetve hogy szabadok akarnak lenni, hogy sorsuk van, ami az övék, a halálon innen és a halálon túl. Légszomjuk és szomorúságuk ellenére nem a jövő, hanem a jelen lesz fontos számukra, az itt és a most. Erre ébrednek rá, ez tudatosodik bennük. Az örökségük, amit elődjektől, felmenőiktől kaptak. Hogy ez az örökség teremtő erővel bír, akkor is, ha az anyák, apák, nagyszülők valahol, valamiben elbuktak és akadállyá váltak (*Ólomkatonák, Kristóf*). Egyszerre nevetünk és sírunk a képtelenségeken (szülő és gyerek,

nő és férfi kapcsolatán), mert Abafáy-Deák figurái nevetségesegek, miközben előttünk formálódnak, alakulnak csehovi módon, nem változik semmi, minden marad a régiben, csak keresztülment rajtuk az úthenger, vagy átéltek valamit, amit korábban soha.

Kilógnak a keretből, kilógnak a sorból a jelenlét intenzitásában és közvetlenségében, fény vetül rájuk, ami néha úgy hat, mint egy vakfolt, kitakar valamit a szereplőből (*Évike*). Abafáy-Deák minimalizmusa (kevesebb több) nem ridegséget jelent, hanem optikai távolságot, a legkisebbet. Nem az érzelmeket helyezi előtérbe, hanem a rést, a részletet, amely árulkodó jellé válik, esszenciálissá, funkciója van, amely által a családi, az otthoni fészekbe pillanthatunk (*Kanalizálás, Postafordulta, A bécsi nő*). Nincs fennköltség, sem nosztalgia, de a megálmodott álmok nyugtalansága, energiája, töredékes szépsége sugárzik a szereplőkből. Igényeik vannak, igényeik támadnak, szabadulni akarnak felesleges nyűgeiktől, így minden részlet számít, a legapróbb is, illeszkednek egymáshoz. Ez néha kiszámítottaságot, kórházi sterilitást, dekorativitást is jelent, miközben nincs másról szó, mint tudatos szerkezetről, történetvezetésről, a szöveg egységéről és az ellentmondások fenntarthatóságáról, illetve fenntarthatatlanságáról.

Abafáy-Deák Csillag novellái olyan letisztult, homogén teret hoznak létre, amelyben a tárgyak, a figurák mozgása nem elfedni, hanem kihangsúlyozni, átvilágítani akar valamit, mint egy modern építész, aki betonból, üvegből és fémből alkotja meg futurisztikus építményét, amelyben minden dolog a helyére kerül, amelyben minden dolog megtalálja saját helyét egy olyan világban, amely igényli és szereti a kontrasztot, az eleganciát és a letisztult és extravagáns formákat. Az író a trendiséget, a divatot sem mellőzi (*Dénes, Spam*), hiszen a figurák kortársaink, történetük drámai éle előttünk bontakozik ki, a tér, a gondolat, a tárgyhasználat szabad felületét hozva létre. Mentálisan néha gyötrő lehet követni a történet alakulását, az érzelmi kötődésünk gát is, amelyet leküzdeni nem mindig sikerül, mert beszippant bennünket a történet, felszabadít a szöveg közvetlensége, egyszerűsége, a szabadság levegője.

Hogy találunk felesleges szavakat és mondatokat a novellákban? Találunk, de Abafáy-Deák lényeglátásából, szövegeinek tömörségéből, bonyolultságából, az idővel való ökomenikus gazdálkodásából ez a tény mit sem von le. Hiányérzetünk is lehet, tovább olvasnánk az adott történetet, de nincs tovább, nekünk, olvasóknak kell tovább gondolnunk, tovább szőni a cselekményt, a retusálatlan történet végét. Sokan látták az *Éhezők diadala* című sorozatot, amelyben szabályként van jelen: az „ölj vagy megölnek” gondolat. Abafáy-Deák novellái az élők diadaláról szól, csak egy

kicsit másként: élj vagy meghalsz az unalomtól, a szabadság hiányától. Az író vérében van a túlélés ösztöne, teret is ad neki nem egy szövegében. Nem a halállal néz farkasszemet, hanem az étellel, az addigi életmóddal. Kínzó döntéseket kell hozniuk a megrajzolt figuráknak, döntésképtelenségük, agóniájuk, lehetséges kimúlásuk, spirituális körülményeik ellenére. Szembe kerülnek önmagukkal, a szerelemmel, szüleikkel, barátaikkal, magával az étellel.

Abafáy-Deák nem sötét jövőt fest mai világunkról, hiszen figurái láznak is, hol csendesen, hol hangosan, öntörvényűen és váratlanul, miközben tapasztalatot szereznek, hogy miként is lehetnek meg saját bőrükben az élet nevű játékban. A novellafüzér hármasszerkezete (*Betűvetés, Névsorolvasás, N. N.*) konceptes, formalista és radikális vállalás is, hasonlít egy zenei kísérlethez (live coding), performanszhoz, az irodalmi nyelv kánonjának felülírásával egyfajta avantgárdos szemléletmód érvényesítésére törekszik az író.

A borító (Utisz grafikája) a szövegbeli világ illusztrációja, de egyben illuminációja is, azaz vallomás, ilyen vagyok, ilyen akarok (szeretnék) lenni és látszani. A novellák háttére szövevényes, sejtelmes, káoszba hajlik, mintha semmi sem lenne a helyén, illúzióval terhesek, hogy rend van a világban, okkal történnek a dolgok. Illúzióvesztés (feleszmélés, kiábrándulás) nélkül nem úszható meg annak felismerése, hogy a szereplők saját maguktól is függenek, nemcsak körülményeiktől. A transzcendens élmény is jelen van, a kudarc ellen, ami fenyegető érzésként jelenik meg. A siker nem garantált. De mi valójában a siker? A pozíció, a pénz, a rang, a teljesítmény, a szabadság, a tudás hatalma? *Egy kőszálon áll egy szív, melly után nyul egy ifju, de el nem érheti* – írta Ányos Pál *Érzékeny gondolatok* (1779) című versében. Magritte szürreális világa ez, ahol kőszikla lebeg a tenger fölött (*Kastély a Pireneusokban*, 1959).

Abafáy-Deák is kedveli a képtelen (szürreális) asszociációkat, nem véletlenül, erős festőiség (képesség), lírai, titokzatos feszültség és finom könnyedség uralja szövegeit, amelyek közelebb állnak a Z-generációhoz és annak érzéseivel, mint a saját generációjához, megfoghatatlanná téve az időt, kitégítve a vizsgált jelenségek idő- és térdimenzióit (*Emma, Matild, Boldizsár*). A realista és groteszk stílusban írt novelláiban egyszerre van válság és ébredés utáni újjászületés, egyszerre kapcsolódik össze élvezet és öröm, illetve azok hiánya. Freud, de inkább Jung lelkesen bólogatna, az író mind mélyebbre ás alakjaiban, akik megrázó élményeket örökölnék és élnek át. *...szézzett cipőm zsinórját pengettem egyre csak, mint lanton méla húr!* – írta Rimbaud *Ma bohème* című versében. A novellafüzér is a

sebzettségről, egyfajta irreális világról szól, benne a szörnyű szokásainkról, a képtelen terveinkről és álmainkról. Az író nem adja az olvasó kezébe a kulcsot, amely a szövegek világában felbukkanó lehetetlenségek megoldásához nyitná meg az utat (*Pontot a végére*), vagyis a valódi józan észhez (Breton). Igaza van az írónak. Várom a folytatást.

(*Parnasszus Könyvek P-Pro IX., Tipp Cult Kft., 2020*)

BÜKY LÁSZLÓ

Kemény Gábor: *Tanuljunk magyarul is! Válogatott nyelvújító cikkek – 2009–2019*

Nem az első nyelvújító írásokat tartalmazó könyve ez a szerzőnek, aki saját ilyen jellegű művei mellett más, szerkesztői és lektorálási munkálatokkal a szó szoros értelmében vett nyelvgyógyítást is végez évtizedek óta. 2007-ben négy évtized nyelvújító írásainak válogatott gyűjtélékét adta az olvasók kezébe. Mostani kötete azt bizonyítja, hogy ugyan évekig a nyelvészet más területe felé fordul érdeklődése, nem szakadt el a nyelvújítástól. Korábbi kötetében is az volt az álláspontja, hogy a nyelvújítás tudományágként merőben más, mint minden egyéb nyelvészeti diszciplína. Ugyanis a stílusnyelvi kifejezés

eleganciáját nem valamely tudományág állapítja meg (és írja le), hanem a mindenkori nyelvhasználók, a nyelvészek és az irodalmárok, illetőleg végső soron a nyelvet használó társadalom egésze, viszont magának a nyelvújító-irodalomnak a zöme nyelvészekből való, közülök a XX. század közepétől Lőrincze Lajos, Kovalovszky Miklós és Grétsy László említendő.

Az ismereteink szerint első magyar nyelvtanító, Sylvester János 1539-ben egy helyütt megírja, hogy nem magyar kifejezés a „féllek téged(et)”, amire a latin „metuo te”-t szolgálisan fordítják, hanem a „féllek tőled” a szokásos magyar kifejezés. Ez voltaképpen nyelvújító kitétel,

hiszen a szokásos magyar nyelvi kifejezésmódot helyesli, és ezáltal védelmezi azt. Az ilyesféle védelemhez és nyelvapoláshoz nem csupán a széles értelemben vett nyelvtan ismerete szükséges, hanem a szépirodalomé is, ugyanis ezeknek nyelvhasználata lényegében olyan, amilyent Dante Alighieri *A nép nyelvén való ékesszólásról* című munkájában a XIV. században fontosnak tartott. Dante az elokvenciáról értekezik, s tulajdonképpen a magyar kultúra évszázadokon át ugyancsak erre, az ékesszólásra figyelmeztetett.

A nyelv folyton változó rendszer, s ezért a mindenkori nyelvtani helyesség, a norma és a stílus és ezeknek megítélése is időről időre alakul. Ez a változás azonban a nyelvi rendszer alapjait rendszerint alig-alig érinti, a legrégebb magyar szövegek – például a *Halotti Beszéd és Könyörgés* – jól mutatják. A leggyorsabb változásokat a szavak jelentésében, kiejtési módjában, stílusértékében észlelhetünk, vagy abban, hogy a más nyelvből átvett elemek használatában valamilyen zavar mutatkozik. Lényegében a változások, zavarok efféle csoportjaiba sorolta Kemény Gábor a könyvébe fölvetett cikkeit.

A *Hogyan (ne) mondjuk?* című fejezet több, idegen nyelvből származó szó kiejtésével foglalkozik. Ezek többsége a közműveltség körébe sorolható, így a francia *Camille Sains-Saëns* (zeneszerző), az amerikai *Katie Ledecky* (úszónő), a lengyel *Katiin* (város), a hazai hagyomány (az eredetit megközelítő) kimondásának torzulásairól ír a szerző. Azután az egyre jobban hiányzó latin iskolázottság eredményezi a tájékozatlanságot akár Sopron város *Scarbantia* nevééről, akár II. Rákóczi Ferenc *Pro libertate* jelmondatáról esik szó sajtóban, rádióban vagy más fórumokon. A nyelvi torzulások oka nem csupán műveltségbéli hiányok következménye, hanem az igénytelenségé. A nyilvánosság számára írni, a nyilvánosság előtt megszólalni csupán bizonyos fölkészültséggel illene. S ha már ez nincsen meg „lege artis” – ezzel a latin kifejezéssel is akad nehézség – mindenképpen olvasószerkesztő kellene az írott sajtóban és másutt is.

Az *Új szavakat tanulok* összefoglaló cím után félszáz írás következik. Azonban e számnál nagyobb a sokféle új szó, kifejezés megjelenésének, használatának bemutatása, hiszen a cikkekben nemritkán négy-öt vagy még több példa is mutatkozik. Ez a bőség arra is rámutat, hogy a tudós szerző benne él a mai magyar nyelvi valóságban, a mai magyar (köz)élet valóságában. Mindkettő széles sáv. Kemény Gábor könyvének bevezetőjében elmondja: „Emlékszem, 2008 vége felé nem tudtam ellenállni a *kánicsfelvert szélvédő* és a *féreghajtott kismacska* csábításának, és megírtam *Főnévből képzett igenevek?* című cikkemet.” A macskatartók és az autósok

nyelvhasználati kifejezése(i) mellé sorolhatók a *gyepmesterrel*, a *lakodalommal*, az *üvegplafonnal*, a *banyatanokkal*, a *tematikus kávézóval*, a *futballal* kapcsolatos megjegyzések, nem szólva az újabb keletű és idegen eredetű szavakról: *terrabájt* (valójában *terabájt*), *hipokrata* (valójában *hipokrita*). Talán elegendő volt *alaphangon*, *alsó hangon* vagy *alhangon* az előbbi, néhány példa (egyúttal szemléltetve ezt a körülbelül ’legkevesebb’ vagy ’legalább’ jelentésre *hajazó* szót és kifejezést; a *hajaz valamire* szerkezet múltjának és jelenének érdekessége ugyancsak olvasható a kötetben).

Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan – ez a fejezetcím ismét számos (vagy négy tucat) nyelv művelő cikket tartalmaz, mindegyiket *azzal a szésszel*, *hogy* a kifejezésmódnak a kommunikációs helyzethez illő eleganciájára rámutassanak. Az *azzal a szésszel* nyelvjárási eredetű kifejezés, valamikor a *szesz* ’ürügy’ jelentésű volt. Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond és más írók a régiesség stíluselemeként használták. Manapság részben a régi, részben ’talán azzal a szándékkal’ értelemben használják. Mindezek taglalásával Kemény Gábor arra ad követendő példát, hogy térben és időben át kell nézni egy-egy nyelvi elem használati helyzeteit, mert csupán akkor lehet véleményt mondani a szövegbeli hatásáról. E módszer háttere nyilván az a már említett tény, amelyik szerint a nyelv változik. *A nem lehet egy lapon említeni* szólás – amely ’össze sem hasonlíthatók’ jelentésű – egyre kevesebbszer fordul elő. Az utóbbi évtizedekben az *egy napon említeni* formula terjed. A szerző ezt egy internetes kereső adataival igazolja, a folyamatot e recenzió írásakor meg lehet erősíteni, Kemény mintegy 254 000 adatot kapott, most a kereső szerint a *lapon-t* tartalmazó hagyományos szerkezetre 478 000 találatot, az újabb fajtájúra 510 000-et adott. Jóllehet az új változat a *más lapra tartozik* ’más jellegű dolog’ szólással való keveredésből, kontaminációból jött létre „[n]incs okunk arra, hogy a *lapon* szót tartalmazó változatot helytelenként elmarasztaljuk, pusztán azért, mert későbbi fejlemény, nincs irodalmi hagyomány. Majd lesz. Vagy nem lesz. A gyakorlat eldönti.” Ez az álláspont összhangban van a nyelv állandó változásának tényével, viszont nem alap arra, hogy parttalan legyen, amint egy angol szakos egyetemi oktató taglalta néhány éve az *Édes Anyanyelvünk* folyóiratban: „Amit magyar anyanyelvűek használnak, azt nem lehet helytelennek tartani.” Kemény Gábor elegánsan szembesíti ezt a tanár „ordas hülyeség”-nek tartott minősítésével, amelyet a latin *vice versa* ’kölcsonösen’, ’és viszont’ szókapcsolat *vica versa* alakú használatáról – hetilapban is, könyvben is – leírt. Kemény Gábor nyelv művelő cikkeit – a korábbiakra is gondolva – úgy írja, hogy a jelenségeket a magyar nyelvi műveltségbeli hagyományokhoz viszonyítja, vagy rábízta a jövőendő köz-

nyelvi és irodalmi nyelvi használatra, amely gyakorlat voltaképpen a honfoglalás óta a legfőbb döntnök.

A könyv utolsó fejezete: *Szép magyar versek*. Talán meglepő, hogy ugyan néhány, a stilsztikából ismeretes jelenséggel foglalkozó – archaizmus, metafora, szinekdoché – nyelv művelési szempontú írás után öt költemény (irodalmi) elemzése olvasható, efféle dolgozatok nem szoktak helyet kapni a nyelvészeti témájú könyvekben. Kemény Gábor tömör, jó eligazítást ad a szerzőkről (Illyés Gyula, Tandori Dezső, Utassy József, Kiss Benedek, Szakács Eszter) és a kiválasztott műről. Érdeme az elemzéseknek, hogy a formai-nyelvi-stiláris megállapítások mellett a versek társadalmi beágyazottságára is utal. A régebbi klisé erre talán az ún. eszmei mondanivaló, amelyet gyakorta nem kis erőszakkal mutatták ki éppen akkortájt, amikor például Illyés képverse született (1965 körül), az *Újévi ablak* című. Erről Kemény Gábor megírja, hogy keletkezése „[...] azokra az évekre tehető, amikor 1956 emléke – a kényszerű elfojtás miatt is – még elevenen sajgott az értelmiség legjobbjában.” Utassy József versének, az 1948 eszméit fölidéző *Zúg Március* elemzése – „Talpra, Petőfi! Sirodat rázom: | szólj még egyszer a Szabadságról!” – így zárul: „Ez a követelés napjainkban éppen olyan aktuális, mint 1947-ben [...] vagy az 1960-as évek vége felé (amikor Utassy József a maga versét írta). Ez adja meg a Zúgó Március idők feletti érvényességét.”

A könyv bőséges anyaga természetesen nem folyamatos olvasásra való, ámbar összeállítását tematikus rendű, a benne való böngészést részletes, többoldalas mutató segíti.

Tudományos munkák idők feletti érvényessége korántsem biztos, amiként a nyelv változik, akként változnak a legtöbb tudományágban a fölfogások, a nézetek, az ismeretek. A nyelv művelés ennek talán még jobban ki van téve, de a nyelv művelő tudós munkájából sok idő múlva is megállapítható fölkészültsége, nézetrendszere, a nyelv és az azt beszélő közösség iránti tisztelete. Kemény Gábor nyelv művelő tevékenysége e szempontokból feddhetetlen.

(*Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020*)